

id est secundum velum, sive sagum efflicium te-
gens tabernaculum, uti dixi vers. 14.

VER. 13. 33. FECIT QUOQUE VECTEM ALIUM. — Hujus vectis
nullam mentionem fecit Interpres noster capite
XXVI, vers. 28. Septuaginta tamen et alii ejus men-
tionem ibi fecerunt; nam in Hebræo eadem pene
sunt verba ibi, quæ hic, nisi quod ordo verbo-
rum nonnihil sit immutatus, et hic addatur articulus
אֶת, quasi certum alium designans vectem.

Est ergo hic alius a precedentibus vectis, qui
transibat per ipsas tabulas, scilicet earum crassi-
tatem interius penetrando; erant enim hæ tabule
crassiores: unde Septuaginta eas vocant colum-
nas. Ita Lyranus, Hugo, Abulensis, Carthusianus.
Reliqui enim vectes non interius, sed exterius
dorsum tantum tabularum transibant, per annu-
los ad hoc dorso tabularum affixos. Fuit autem
hic vectis, ut recte advertit Abulensis, a latere
Occidentali tabernaculi, quod tegebat Sanctum
sanctorum: illud enim latus solum habebat an-
gulos; positus ergo est hic vectis, ut omnia la-
tera tabernaculi firmiter simul astringeret sibi.
Hujus vectis meminit et Josephus, lib. III, cap. v,
ubi enumeratis tabernaculi vectibus, ait præ-
terea post tergum unum fuisse ordinem vec-
tium, puta qui per omnes tabulas iret, quo per

lacinias utriusque parietis latera confinebantur.

34. IPSA AUTEM TABULATA (id est tabulas, quæ
connexæ erant instar tabularum) DEURAVIT.

36. QUAS CUM CAPITIBUS DEURAVIT, — Ita ut co-
lumnæ tantum obducerentur auro, sive laminis
aureis, capita vero essent aurea, uti Deus jussa-
rat Mosi, cap. XXVI, vers. 32.

37. FECIT ET TENTORIUM. — «Tentorium» ait et
in seq. idem est quod velum.

38. QUAS OPERUIT AURO. — Intellige similiter ex
eodem cap. XXVI, vers. 37, ita ut columnæ tege-
rentur aureis laminis, capita vero essent aurea,
nimirum ut clavi vel capita columnarum essent
ex auro, columnæ vero tegerentur celaturis, sive
circulis aureis in gyrum euntibus, sicuti colum-
næ atrii argenteis ejusmodi gyris circumdaban-
tur. Patet ex Hebræo; atque sic justa erat om-
nium proportio, cum scilicet columnæ atrii argen-
teis spiris ornarentur, tabernaculi aureis; Sancti
sanctorum vero (utpote duæ intimæ et vicinissi-
mæ erant oraculo) aureis, non spiris, sed lami-
nis tegeantur.

Regia Biblia in fine habet hæc ultima capitis
verba: «Quas et operuit auro.» Verum hoc re-
dundat; neque enim bases columnarum aeneæ
deauratæ fuerunt: reliqua vide cap. XXVI.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fabricatur arca, propitiatorium, Cherubim. Secundo, vers. 10, mensa; et vers. 17, candelabrum; et vers. 25, altare thymiamatis, ac pro eo thymiama componitur.

1. Fecit autem Beseleel et arcam de lignis setim, habentem duos semis cubitos in longi-
tudine, et cubitum ac semissem in latitudine; altitudo quoque unius cubiti fuit et dimidii,
vestivitque eam auro purissimo intus ac foris. 2. Et fecit illi coronam auream per gyrum,
3. conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos ejus: duos annulos in latere uno, et
duos in altero. 4. Vectes quoque fecit de lignis setim, quos vestivit auro. 5. et quos misit in
annulos, qui erant in lateribus arcae ad portandum eam. 6. Fecit et propitiatorium, id est,
oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum et dimidii in longitudine, et cubiti ac
semis in latitudine; 7. duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex utraque parte
propitiatorii: 8. Cherub unum in summitate unius partis, et Cherub alterum in summi-
tate partis alterius: duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorii, 9. extendentes
alas, et tegentes propitiatorium, seque mutuo et illud respicientes. 10. Fecit et mensam
de lignis setim in longitudine duorum cubitorum, et in latitudine unius cubiti, quæ habe-
bat in altitudine cubitum ac semissem; 11. circumdeditque eam auro mundissimo, et fecit
illi labium aureum per gyrum, 12. ipsique labio coronam auream interrasilem quatuor
digitorum, et super eandem, alteram coronam auream. 13. Fudit et quatuor circulos
aureos, quos posuit in quatuor angulis per singulos pedes mensæ 14. contra coronam;
misitque in eos vectes, ut possit mensa portari. 15. Ipsos quoque vectes fecit de lignis setim,
et circumdedit eos auro; 16. et vasa ad diversos usus mensæ, acetabula, phialas, et cya-

thos, et thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. 17. Fecit et candelabrum ductile de auro mundissimo. De cujus vecte calami, scyphi, sphaerulæque ac lilia procedebant: 18. sex in utroque latere, tres calami ex parte una, et tres ex altera: 19. tres scyphi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulæque simul et lilia: et tres scyphi instar nucis in calamo altero, sphaerulæque simul et lilia. Æquum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite candelabri. 20. In ipso autem vecte erant quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulæque per singulos simul et lilia; 21. et sphaerulæ sub duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte uno. 22. Et sphaerulæ igitur, et calami ex ipso erant, universa ductilia ex auro purissimo. 23. Fecit et lucernas septem cum emunctoriis suis, et vasa ubi ea quæ emuncta sunt extinguantur, de auro mundissimo. 24. Talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus vasis suis. 25. Fecit et altare thymiamatis de lignis setim, per quadrum singulos habens cubitos, et in altitudine duos: e cujus angulis procedebant cornua. 26. Vestivitque illud auro purissimo, cum craticula ac parietibus et cornibus. 27. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et possit altare portari. 28. Ipsos autem vectes fecit de lignis setim, et operuit laminis aureis. 29. Composuit et oleum ad sanctificationis unguentum, et thymiama de aromatibus mundissimis, opere pigmentarii.

7. DUOS ETIAM CHERUBIM. — Hinc patet duos tantum fuisse Cherubim juxta arcam, non quatuor, videlicet unum ab uno latere, alium ab alio; unde et Salomon in suo templo duos tantum fecisse legitur, III Reg. vi, 23. Quod ergo hic dicitur, duos Cherubim in singulis summitatibus, id est extremitatibus (hoc enim significat Hebræum כַּרְיֹת *karse*) propitiatorii esse positos, intellige ex

eo quod præcessit, in singulis unum, non duos fuisse positos. Id patet ex Hebræis quæ habent, ex propitiatorio fecit Cherubim a duobus ejus lateribus. Ita Abulensis.

17. VECTES, — hastili, seu scapo candelabri.

19. ÆQUUM ERAT OPUS SEX CALAMORUM, — scilicet calamis, vel brachiis candelabri omnibus in eandem altitudinem surgentibus: reliqua vide cap. XXV et XXX.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fabricatur altare holocausti; et vers. 8, labrum aeneum ex speculis mulierum; et vers. 9, atrium cum suis columnis et velis; denique, vers. 24, numerantur talenta auri et argenti et aris, in fabricam tabernaculi oblata et insumpta.

1. Fecit et altare holocausti de lignis setim, quinque cubitorum per quadrum, et trium in altitudine; 2. cujus cornua de angulis procedebant, operuitque illud laminis aeneis. 3. Et in usus ejus paravit ex ære vasa diversa, lebetes, forcipes, fuscinulas, utcinos, et ignium receptacula. 4. Craticulamque ejus in modum retis fecit aeneam, et subter eam in altaris medio arulam, 5. fuis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates, ad immit-
tendos vectes ad portandum, 6. quos et ipsos fecit de lignis setim, et operuit laminis aeneis: 7. induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cavum ex tabulis, et intus vacuum. 8. Fecit et labrum aeneum cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. 9. Fecit et atrium, in cuius australi plaga erant tentoria de bysso retorta, cubitorum centum, 10. columnæ aeneæ viginti cum basibus suis, capita columnarum, et tota operis calatura, argentea. 11. Æque ad septentrionalem plagam, tentoria, columnæ, basesque et capita columnarum, ejusdem

mensura, et operis, ac metalli erant. 12. In ea vero plaga, quæ ad Occidentem respicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta; columnarum decem cum basibus suis, et capita columnarum, et tota operis cælatura, argentea. 13. Porro contra Orientem, quinquaginta cubitorum paravit tentoria, 14. e quibus quindecim cubitos columnarum trium, cum basibus suis, unum tenebat latus; 15. et in parte altera (quia inter utraque introitu tabernaculi fecit) quindecim æque cubitorum erant tentoria, columnarumque tres, et bases totidem. 16. Cuncta atrii tentoria hyssus retorta texerat. 17. Bases columnarum fuere æneæ, capita autem earum cum cunctis cælaturis suis, argentea; sed et ipsas columnas atrii vestivit argento. 18. Et in introitu ejus opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac hyssu retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine; altitudo vero quinque cubitorum erat, juxta mensuram, quam cuncta atrii tentoria habebant. 19. Columnarum autem in ingressu fuere quatuor cum basibus æneis, capitique earum et cælaturæ argenteæ. 20. Paxillos quoque tabernaculi et atrii per gyrum fecit æneos. 21. Hæc sunt instrumenta tabernaculi testimonii, quæ enumerata sunt juxta præceptum Moysi in caeremoniis Levitarum per manum Ithamar filii Aaron, sacerdotis; 22. quæ Beseleel filius Uri, filii Hur, de tribu Juda, Achisamech de tribu Dan; qui et ipse artifex lignorum egregius fuit, et polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo et hyssu. 24. Omne aurum quod expensum est in opere Sanctuarii, et quod oblatum est in donariis, viginti novem talentorum fuit, et septingentorum triginta siclorum, ad mensuram Sanctuarii. 25. Oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum a viginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus, et quingentis quinquaginta armatorum. 26. Fuerunt præterea centum talenta argenti, e quibus conflatae sunt bases Sanctuarii, et introitus ubi velum pendet. 27. Centum bases factæ sunt de talentis centum, singulis talentis per bases singulas supputatis. 28. De mille autem septingentis et septuaginta quinque, fecit capita columnarum, quas et ipsas vestivit argento. 29. Aëris quoque oblatae sunt talesta septuaginta duo millia, et quadringenti supra sieli, 30. ex quibus fusæ sunt bases in introitu tabernaculi testimonii, et altare æneum cum craticula sua, omniaque vasa, quæ ad usum ejus pertinent; 31. et bases atrii tam in circuito quam in ingressu ejus, et paxilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

Veri. 8. S. FECIT ET LABRUM ÆNEUM CUM BASI SUA DE SPECULIS MULIERUM. — Pro de speculis, hebraice est **בְּמִרְיָן** *benarot*, id est in visionibus, vel in speculis, q. d. Fecit labrum ita tersum et politum, ut esset in speculum, quo scilicet intueri se possent mulieres, aliique convenientes ad tabernaculum. Ita Cajetanus. Verum Hebræum **בְּבֵת**, id est in, saepe sumitur pro **בְּנַיִן**, id est ex, de. Unde alii passim vertunt, *de speculis*, quod primo, sic alii exponunt, non quod labrum factum esset ex speculis, sed quod haberet specula circum se pendenda, in quibus se specularentur et intuerentur sacerdotes, an maculis essent aspersi. Alii censent labrum factum esse ex speculis, id est, ex integumentis æneis speculorum. Ita Abulensis. Sed inania sunt hæc omnia; nam Septuaginta vertunt *ἐκ χρυσίου*, et Chaldaei aliique passim per *mar* accipiunt specula, ex eisque proprie factum esse hoc labrum lavatorium censent. Neque mirum videri debet specula hæc facta fuisse ex ære: nam Plinius, lib. XXXIII, cap. IX, et lib. XXXV,

cap. XVII, docet olim optima specula fuisse Brundisina ex stanno et ære, diligentissime terso et polito, sed postea prelata fuisse argentea. Aliqui probabiliter censent specula hæc non confectisse totum labrum, sed ei circumcirca affabre fuisse inserta, et quasi intexta, quod satis facile concinnum videtur et elegans, dummodo fatemur ex his speculis constitisse labrum, non autem illa labro appensa fuisse duntaxat vel annexa: simili enim modo calices aurei inlunxerunt adamantibus aliisque gemmis magno tum pretio, tum ornato et elegantia; de his enim vere dici potest, quod facti sint vel constant adamantibus, esto majori ex parte constant auro (1).

(1) S. Cyrillus, lib. II *De adorati. in spiritu et veritate*: «Mos erit Ægyptiorum præsertim mulieribus, si templa adirent, linea veste ornari, speculo sinistram, et sinistro dextram, religiose decorari; que omnium electissimæ erant, et sacris initiatæ vix hunc honorem obtinebant.» Ex hoc loco Clericus concludit hujusmodi morem a mulieribus Ægyptii Hebræis accepisse. Sed perperam. Pri-

Nota hic præsertim devotionem et ritum, quo sancte mulieres, præsertim cum se totas Deo obsequio dicabant, sua specula et ornamenta, per que ante vanitati et mundo servierant, jam conversæ, secum pariter Deo consecrabant.

Ita Sophia socrus, et Constantina uxor Mauriti Imperatoris coronam in ecclesia Dei obtulerunt. Ita S. Ludgardis matrona sanctissima, juxta ac castissima, præter patrimonium, totum etiam mundum muliebrem, quæm a divite copia possidebat, ecclesie obtulit, ut divinus cultus inde promoveretur.

Ita Pulcheria, Arcadii filia, e patrimonio suo Virgini Deiparæ nobile templum edificavit, in quo B. Virginis vestes cultu magnificentissimo asservari curavit, easque gemmis, monilibus, ac etiam vestibus propriis adornavit; itaque ipsa tam sua, quam se, suamque virginitatem B. Virgini devovit, atque in aula religiosam egit vitam, cum sororibus reginis, et cum fratre Theodosio Imperatore, ac postea cum Marciano marito Imperatore, illæ semper virginitate; indeque ipsa imperium sub utroque piissime et felicissime administravit, tanti dux femina facti: testis est Cedrenus et alii.

De Paula Romana scribit S. Hieronymus in ejus epitaphio, eam, ubi primum se Deo dicasset, ornamenta sua omnia, atque adeo totum mundum muliebrem, in sepulchrum sacram commutasse.

Idem fecit S. Elisabetha, filia Andree regis Hungariæ, et uxor Landgraviæ Thuringiæ, mira sanctitatis matrona, pauperum mater et ancilla, uti videre est in ejus Vita.

Audi et Gentiles. Livia Augusti in Capitolio crystallum librarum circiter 30 dicebat: testis Plinius, lib. XXXVII, cap. II. Cum Romani pro decima prædæ parte, craterem aureum Delphos mittere decrevisset, nec aurum eis ad manum esset, statim matronæ vitro aurea ornamenta corpori suo detracta, omnia octo talentorum pondere, ad donum accommodaverunt. Ideoque a senatu decretum est, ut in earum laudibus, funebribus haberetur oratio; testis est Plutarchus in *Camillo*.

Virgines ergo et femine Deo se dicantes abjiciant sua specula que inserviunt vitæ carnis pulchritudini, earque quasi anathemata Deo devoteant. Recte virginitas apud Nazianzenum in carmine ita suum habitum depingit:

Sordida cesaries decor est mihi, vilis amictus.

Hinc S. Paula, teste S. Hieronymo, si vidisset virginem aliquam complorem, contractione frontis et vultus tristitia arguebat errantem dicens: «Mun-

num quidem, speculorum usus non apud Ægyptios tantum, sed et apud Indos veteres Græcosque reperitur: vid. Creuzeri *Symbolik*, III, p. 497. Deinde quid hic usus conjunctum habet cum speculis mere privatis mulierum Hebræarum, dum ea vitro, vel a Mose monite, pie et liberaliter conferunt ad labrum æneum conficiendum? Ita Bahr, *Symbolik des Mosaischen Cultus*, Tom. I, p. 496.

dilium corporis atque vestitus, animæ esse immunditiam.»

Quare virgines aliud sibi proponant speculum, quo mentem moresque suos imitando ornari, vel delicta B. Virginem, in qua, ut ait S. Ambrosius lib. II *De Virg.*, «velut in speculo refulget species castitatis, et forma virtutis.» Verè S. Bernardus, *epist.* 113: «Filie Babylonis, inquit, induntur purpura et bysso, conscientia pannosa jacet; fulgent monilibus, moribus sordent. Contra, tu Sophia virgo, foris pannosa, intus speciosa respicendes, sed divinis aspectibus, non humanis; intus est quod delectat, quia intus est quem delectat.» Sicuti imagines erant, que foris clausæ, ridiculum tibicinis spectem, apertæ, nomen ostendebant. Talis fuit Socrates, inquit Alcibiades. Talis sit et virgo, foris vilis, intus formosa et divina.

QUE EXCUBABANT IN OSTIO TABERNACULI. — Pro que excubabant, Septuaginta vertunt, *que jejunabant*; Chaldaeus, *que orabant*; Cajetanus vertit, *exercitantes*. Hebræum **שׁוֹמְרוֹת** proprie significat *que militabant*, vel *excubabant* (1). Erant ergo, inquit R. Abraham, in Israël mulieres Deum colentes, que spreta mundi vanitate, soli Deo placere studentes, sua specula Domino offerrebant, veniebantque per singulos dies ad ostium tabernaculi, ut orarent, et audirent Dei præcepta, quod postea fabricato solemniter hoc tabernaculo, et præsertim extructo templo magis in usu fuit: tunc enim certa ad ostium, vel in atrio tabernaculi habitatio constructa fuit hujusmodi piis mulieribus, deditis orationi, jejuniis et servitio tabernaculi: qualis fuit Anna prophetissa, *Luce* cap. II, vers. 27; et de hisce loquitur Scriptura, I *Reg.* II, vers. 22, et II *Machab.* cap. III, vers. 20. Inter has vixit et educata fuit B. Virgo, postquam triennis presentata fuit in templo. Erat hic quasi cœtus religiosus feminarum devotarum illius temporis, qui quasi typus erat et umbra nostrarum religiosarum, quæ merito ab hisce originem et antiquitatem suam accedere possunt. Quin et Gentiles similem instituerunt cœtum virginum, que excubarent in fanis, et sacrum Vestæ ignem custodirent: unde et Vestales dicebantur.

Ergo militantium exercitus est, virginum in religiosorum multitudo, que in cœnobis templisque in ipso ætatis flore presentata, Deiparæ Virginis vexillum sequuntur. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 8 in *Matth.*, «Communis feminis et viris adversus diabolum pugna est, sæpeque in hujusmodi acie fortius viris femine decerant, ac trophæis insignibus clarerunt.» Atque ut alia taceam, femina infirma in se majorem habet hostem, puta inconstantiam et petulantiam mentis æque ac carnis, quam vir: victoria ergo femine nobilior est, quam viri: quis non miretur Theclam,

(1) **שׁוֹמְרוֹת** Non simpliciter *agminatim congregate* notat, sed per vires advenire ad ministeria obunda, uti apparet e *Nam.* IV, 23; VIII, 34.

Matrona
gia olim
sua orna-
menta
dicabant
Deo.
Eran-
tia

Vir-
ginum or-
namenta
non in
veste,
sed in
cordis.

Mulieres
zealones
in tem-
plum
que-

Chor
virgi-
num
suscite
citius
stimulata
Dei.

Agrieten, Catharinam, Ursulam? «Hoc, inquit S. Ambrosius, lib. I Virgin., est militia illa celestis, quam laudantium exercitus angelorum promittit, ut in terris. » Hinc illud Cant. cap. vii: « Quid videbitis Salomone, nisi choros castrorum! » Castris similes sunt virginum congregationes, quia bellum cum hoste gerunt; choris, quia divinas laudes canunt, inquit Theodosius. Unde S. Ambrosius supra: « Quid, ait, de virginibus Bononiensibus loquar, quae relicto parentum hospitio, tendunt in tabernaculis Christi indelesse milites castitatis: nunc cantibus spiritualibus personant, nunc victum operibus exercent? »

9. TENTORIA. — Ita vocat passim hic vela atri vers. 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18.

17. BASES COLUMNARUM FERRE AENEAE, CAPITA AUTEM EARUM CUM CUNCTIS CELATURIS SUI ARGENTEA. — « Capita, » recte: hoc enim Hebraeorum *tau* significare bene docet Oleaster ex cap. xxvii, vers. 10 et 11; ibi enim omnes *vaum* vertunt capita.

Verum quia hic alia in Hebraeo vox ponitur, quae *caput* significat, ideo Septuaginta et Chaldaei *vaum* hic vertunt uncinis: utriusque recte; nam *vaum* clavum significat, ejusque caput: qualis est character litterae Hebraeae *tau*, quem Septuaginta et Chaldaei vocant *uncinum*; et verisimile est talia fuisse columnarum capita, ut instar clavi inferius in cuspidem, superius in tuber desinerent, quod tuber erat capitum horum, sive uncinorum caput. Hebraea ergo sic veritas, fuit columnarum capita cum suis celaturis argentea, et operimentum, seu tuber capitum argenteum. Sic intellige et versum 19.

21. HEC SUNT INSTRUMENTA TABERNACULI, ETC. IN CEREEMONIIS (id est in ministerium, ut habent Hebraea et Septuaginta) LEVITARUM. — Levite enim deserviebant tabernaculi dissolutioni et translationi, cum movenda essent castra; et rursus ejusdem compositioni, quando castra erant figenda, et his praerat Ithamar junior, Aaronis filius, cui proinde singulorum tabernaculi instrumentorum annumerandus erat computus: sicuti Levitis aliis ipsa vasa et suppellectilem tabernaculi deferentibus, qui soli erant Caathite, sive posterii Caath, filii Levi, praerat Eleazar frater Ithamar senior; de his plura Numer. iv.

25 et 26. OBLATUM EST AUTEM AB HIS QUI TRANSIERUNT AD NUMERUM (qui numerati sunt) A VIGINTI ANNIS ET SUPRA, DE SEXCENTIS TRIBUS MILLIBUS, ET QUINGENTIS QUINGUAGINTA ARMATORUM; FUERUNT PRAETEREA CENTUM TALENTA ARGENTI. — « Oblatum est, » non aurum quod precessit: illud enim jam dixit non ex censu populi, sed ex spontaneis donariis fuisse collectum; sed id quod in censu ex lege cap. xxx, 13, jussum erat offerri, videlicet medius sicusus argenti a singulis capitibus, ita ut oblata fuerint argenti centum talenta et 1775 sici a sexcentis tribus millibus et 350 Hebraeis (tot enim censebantur et numerabantur); sed noster Interpres id intelligendum reliquit ex cap. xxx, 13; et ne eadem toties repeteret, omisit, ut solet, ma-

xime cum sequatur proxime illa argenti per censum collecti distributio: quod ergo vertit, « fuerunt praeterea centum, » etc. idem est ac si dicat, « fuerunt ergo, » vel « unde fuerunt praeterea, » *g. d.* Oblatum fuit in censu a sexcentis tribus millibus et 350, id quod erat praecipuum, videlicet medius sicusus a quolibet capite: unde factum est ut « praeterea, » id est praeter illa 29 talenta auri, de quibus dixi vers. 24, collecta fuerint ex censu populi argenti talenta centum. Hoc ita esse, huncque esse sensum patet ex Hebraeo, qui sic habet ad verbum, et argenti, scilicet numerus et pondus, quod oblatum fuit a numeratis Synagoga, fuit centum talenta, mille septingenti septuaginta quinque sici iuxta pondus sanctuarii; dimidium sici in singula capita, vel a singulis capitibus, scilicet oblatum fuit. Pari modo habent Septuaginta et Chaldaea, sed noster Interpres multa ex his, ob causam jam dictam, omisit. Ita Abulensis, Lipomanus et Hebraei.

Hinc manifeste colligitur (ut recte advertit Vilalpando et pauci alii) talentum Hebraeorum continuisse tria millia siclorum. Id demonstro: nam Hebraea, Chaldaea et Septuaginta hic dicunt primo, eos qui fuerunt hic censi, et obtulerunt census pretium, fuisse sexcenta et tria millia cum 350; cumque quisque eorum obtulerit dimidium siculum, sequitur summam oblatam, sive summam siclorum fuisse dimidium numeri offerentium, ita ut tot fuerint integri sici, quot erant offerentes dimidia ex parte; itaque cum offerentes medium siculum fuerint sexcenta et tria millia et 350, sequitur siclos integros ab eis oblatos fuisse ad trecenta millia et 1775. Secundo, Hebraea, Chaldaea et Septuaginta dicunt summam ab eis oblatam fuisse 100 talentorum et 1775 siclorum: summa autem oblata fuit, uti jam dixi, trecenta millia siclorum et 1775 sici; ergo trecenta millia siclorum et 1775 sici faciunt 100 talenta et 1775 siclos. Jam tolle 1775 siclos utrimque communes, ecce tunc remanent 100 talenta aequivalentia trecentis millibus siclorum; divide ergo trecenta millia siclorum per 100 talenta, habebis pro quolibet talento tria millia siclorum. Hic ergo clara demonstratione arithmetica concluditur talentum Hebraeorum continuisse tria millia siclorum, sive argenti, si argenteum esset; sive auri, si aureum esset talentum.

Dices: Josephus talento assignat sex millia siclorum; nam libro III, cap. vii, ait candelabrum (quod erat factum ex talento auri) fuisse pondi minarum 100; mina autem habebat siclos 60, ut patet ex Ezech. xlv, 12, et ex Josepho, lib. XIV Antiq. cap. xii. Jam multiplica centum minas per sexaginta siclos, invenies sex millia siclorum pro 100 minis, et consequenter pro talento. Aliqui, ut Arias Montanus, Didacus, Covarruvias, Tornaelius, Robertus Cenalis, lib. De Mensuris, et alii, ob hoc argumentum putant fuisse duplex talentum apud Hebraeos, unum minus et commune jam

Talentum Hebraeorum continet tria millia siclorum.

Objectio

An Hebraei habuerint duplex talentum?

dietum trium millium siclorum, alterum majus et sacrum sex millium siclorum, ex quo factum sit candelabrum. Verum ex Scriptura haec diversitas et varietas talenti probari nequit; neque verisimile est Mosen aequivoce et varie sumere talentum. Adde Mosen siclos oblatos hic a populo assisse appendi ad siculum sanctuarii, Exod. xxx, 24; ergo et talentum ad talentum sanctuarii appendit: talentum autem sanctuarii magnum erat, et secundum illos qui duplex ponunt, majus fuit profano et vulgari; majus ergo hic accipi debet, non minus, id ipsum pluribus demonstrat Vilalpando in Apparatu urbis et templi, part. II, lib. II, disp. iv, cap. xxxiii, fol. 409.

Ad Josephum respondeo, vel in numeris ejus hic, uti et alibi saepe, irrepsisse errorem; vel Josephum minam hic minorem accipere, scilicet quae non 60, sed 30 tantum siclos contineat: tunc enim 100 minae faciunt tria millia siclorum. Cum ergo talentum Hebraeorum continerit tria millia siclorum, siclus autem continerit 4 drachmas, hoc est appenderit 4 regales Hispanicos, 3 stateros in argento, et 4 coronatos Francicos in auro: sequitur quod talentum auri continerit et valuerit 12 millia coronatorum Francicorum; talentum vero argenti continerit et valuerit tria millia florenorum.

Hinc sequitur primo, talentum Hebraeorum majus fuisse Euboico, quod 400 aureos, et Attico, quod 600 aureos.

Secundo, sequitur secundo, talentum Hebraeorum appendisse nonaginta tres libras auri, cum duodecim unciis: libram hic accipio majorem sedecim unciarum. Id patet; nam siclus continebat quatuor drachmas, sive semiunciam (octo enim drachmae faciunt unciam): quare 32 sici (qui faciunt 128 coronatos Francicos) faciunt unam libram auri; ergo per multiplicationem, talentum continens tria millia siclorum continebat 93 libras auri cum 12 unciis. Si vero libram accipias minorem, sive vulgarem duodecim unciarum, tunc talentum continebat 125 libras.

Sequitur tertio, facile ex uno talento, id est ex 93 libris majoribus fieri potuisse candelabrum templi, Exodi xxv, 39. Rursus, Davidem coronam Melchom unius talenti non potuisse gestasse, sed tantum ex ea, id est ex ejus parte, fecisse sibi diadema, uti exponitur I Paral. xx, 2: non enim decuisset regem sanctum ipsam idoli coronam gestare.

Sequitur quarto, Giezi duobus talentis argenti facile potuisse emere agros, vineas, pecora et ancillas, ut dicitur IV Reg. cap. v, 23 et 26; nam talentum argenti erant tria millia siclorum argenti, id est, tria millia florenorum: duo ergo talenta argenti valebant sex millia florenorum.

Sequitur quinto, cum mina continerit 69 siclos Ezech. xlv, 12, quod talentum continerit 30 minas; mina ergo fere continebat duas libras, quare peltae 300 minarum quas fecit Salomon, III Reg.

Quarta, Giezi duobus talentis argenti facile potuisse emere agros, vineas, pecora et ancillas, ut dicitur IV Reg. cap. v, 23 et 26; nam talentum argenti erant tria millia siclorum argenti, id est, tria millia florenorum: duo ergo talenta argenti valebant sex millia florenorum.

Quinta, Sequitur quinto, cum mina continerit 69 siclos Ezech. xlv, 12, quod talentum continerit 30 minas; mina ergo fere continebat duas libras, quare peltae 300 minarum quas fecit Salomon, III Reg.

x, 17, sexcentarum fere erant librarum, ac proinde ab uno homine vix ferri poterant, erantque magis magnificentiae causa quam usus, unde alia scuta fecit ipse 600 siclorum.

Sequitur sexto, cum David Salomoni pro templo reliquerit, ut habetur I Par. xxii, 14, centum millia talenta auri, et argenti mille millia talenta, autem reliquisset ipsi bis mille et quadringentos miliones auri; milionem voco decies centum millia aureorum; nam centum millia talenta auri faciunt mille ducentos miliones auri: tantumdem praecise in auro efficitur mille millia talenta argenti; nam argenti ad aurum proportio est decupla: unus enim siclus auri valet 10 (et hoc tempore 12) siclos argenti. Quae summa auri vix jam in tota Europa reperiretur; quare David eam non tam sua industria, quam Dei benedictione comparavit, ut discant reges si Deo servirint, se cum Davide et Salomone gloriosos et divites fore. Mordum ea colligendi ex Ophir, ex tributis, ex bellis, et spoliis, ex muneribus colligit Vilalpando et Pineda, tract. De Salomone. Undecumque ea habuerit, certum est e Scriptura tantum auri et argenti illum habuisse: unde et Scriptura ait tempore Salomonis tantum fuisse auri copiam in Jerusalem, quanta est lapidum, et argentum non fuisse aestimatum. Sed de talento et ponderibus plura dicam in fine Pentateuchi.

23. ARMATORUM. — Haec vox non est in Hebraeo, sed intelligitur: soli enim apti ad bella, et qui ferre poterant arma, censebantur, ut dixi cap. xxxviii, vers. 14.

27. CENTUM BASES. — Erant enim 40 ad Austrum, 40 ad Aquilonem, 16 ad partem Occidentalem, sub quatuor columnis dividitibus Sanctum a Sancto sanctorum, uti praecipuum erat cap. xxvii, vers. 19 et 36. Ita Abulensis, Cajetanus et alii.

28. DE MILLE AUTEM SEPTINGENTIS ET SEPTUAGINTA QUINQUE. — Intellige, siclos, uti exprimitur Septuaginta et Chaldaea, et patet ex praecedentibus.

FECEIT CAPITA COLUMNARUM, QUAS ET IPSAS VESTIVIT ARGENTO. — *g. d.* Id quod supra 100 talenta argenti, ex censu collecta, reliquum erat, puta 1775 siclos, impendit Moses capitibus columnarum et columnis inaurandis, non quasi III, 1775 sici ad hoc sufficienter, sed quod si ad hoc expensis fuerint; reliquum vero quod deerat, suppletum fuerit ex pecunia alia sponte a populo oblata, quae hic non numeratur, ejus meminit Scriptura, cap. lv, 24: tantum enim voluit Moses hic recensere, in quem usum expensa fuerit pecunia ex censu collecta.

Nota: Pro fecit capita, hebraice est *fecit capita*, *g. d.* Tuber capitum fecit ex argento; Septuaginta vertunt, *deauravit capita earum*; sed plane videtur in eis mendum irrepsisse, ut pro *deauravit*, id est deargentavit, irrepsisset illi affine *deargentavit*, id est deauravit: nam deargentata, non vero deaurata, fuisse hae columnarum capita; docent Hebraea, Chaldaea et Noster, et patet vers. 19.

Setenta, David Salomon tempore 2400 millicies 2400

vers. 23, sed intelligitur: soli enim apti ad bella, et qui ferre poterant arma, censebantur, ut dixi cap. xxxviii, vers. 14.

vers. 27.

vers. 28.

cap. lv, 24

Nota secundo: Pro vestit, hebraice est *עֲרֵב חִשְׁשָׁא*, id est circulavit, gyravit, id est vestivil per circumlucum et gyrum.

Vers. 21. 29. ERIS QUOQUE OBLATA SUNT TALENTA SEPTUAGINTA DUO MILLIA, ET QUADRINGENTI SUPRA (altioris) SICLI. — Hebraea et Chaldaea sic habent, *as oblatum fuit septuaginta talenta, et duo millia, et quadringenti sicli*. Quod Septuaginta uti nunc eos habemus sic accipiunt ut duo millia non ad talenta, sed ad siclos referant: eos sequuntur Cajetanus, Lipomanus, Vatablus et alii recentiores. Verum sic plura fuissent argenti talenta oblata et expensa, quam aëris. Adhuc, tam paucos esse non potuerunt fieri 60 columnæ aeneæ, de quibus dixi cap. xxvii, vers. 10, item bases, altare, olla, paxilli, etc. cum solæ bases argenteæ tabularum singule talentum continent, ut vidimus cap. xxvii. Quare optime omnia consentient, si sic distinguas et interpungas: « Oblata sunt aëris talenta septuaginta, duo millia (supple talenta, neque mirum majorem numerum hic postponi minori; hoc enim

solemne est Hebraeis) et quadringenti sicli; » ita ut fuerint duo millia talentorum aëris, et 70 talenta, et 400 insuper sicli. Porro in Septuaginta plurimos irrepsisse errores in numeris nemo nescit, uti et hic trecenta supra alios numeros irreperunt.

Nota: Duo millia talentorum cum 70 talentis et 400 siclis, faciunt 238766 libras; quare hæc omnia non potuerunt vehi sex plaustris, datis Gersonitis et Meraritis ad subvehenda vasa tabernaculi, *Numer. vii, 3*. Nam unum plaustrum cum duobus bobus non potest vehere tria millia librarum; sed ut summum duo millia cum medio, nisi aurigæ testantur: quare ad 238766 libras subvehendas, opus fuit centum plaustris. Ergo quæ sex plaustris imponi non potuerunt, partim aliis imposita sunt, partim ab ipsis Levitis portata sunt, denique pars aëris, quæ in vasa tabernaculi insumpta non fuit, sed superfluit, utpote profana, non a Levitis, sed a laicis aliarum tribuum curribus devecta fuit.

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Vestes sacerdotales conficiuntur, completurque tota fabrica tabernaculi cum sua suppellectile.

1. De hyacintho vero et purpura, vermiculo ac bysso fecit vestes, quibus indueretur Aaron, quando ministrabat in sanctis, sicut præcepit Dominus Moysi. **2.** Fecit igitur superhumeralis de auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, 3. opere polymitario, inciditque bracteas aureas, et extenuavit in fila, ut possent torqueri cum priorum colorum subtegmine, **4.** duasque oras sibi invicem copulatas in utroque latere summitatum, **5.** et balteum ex iisdem coloribus, sicut præcepit Dominus Moysi. **6.** Paravit et duos lapides onychinos, astrictos, et inclusos auro, et sculptos arte gemmaria nominibus filiorum Israel; **7.** posuitque eos in lateribus superhumeralis, in monumentum filiorum Israel, sicut præcepit Dominus Moysi. **8.** Fecit et rationale opere polymito juxta opus superhumeralis, ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta: **9.** quadrangulum, duplex, mensuræ palmi. **10.** Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor. In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus. **11.** In secundo, carbunculus, sapphirus, et jaspis. **12.** In tertio, ligurius, achates, et amethystus. **13.** In quarto, chrysolithus, onychinus, et beryllus, circumdati et inclusi auro per ordines suos. **14.** Ipsique lapides duodecim, sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum. **15.** Fecerunt in rationali et catenulas sibi invicem coherentes, de auro purissimo, **16.** et duos uncinis, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere rationalis, **17.** e quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt uncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant. **18.** Hæc et ante et retro ita conveniebant sibi, ut superhumeralis et rationale mutuo necterentur, **19.** stricta ad balteum, et annulus fortius copulata, quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, et a se invicem moverentur, sicut præcepit Dominus Moysi. **20.** Fecerunt quoque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, **21.** et capitium in superiori parte contra medium, oramque per gyrum

capitii textilem; **22.** deorsum autem ad pedes mala punicæ ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta; **23.** et tintinnabula de auro purissimo, et a posuerunt inter malogranata in extrema parte tunice per gyrum; **24.** tintinnabulum autem aureum, et malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex quando ministerio fungebatur, sicut præcepit Dominus Moysi. **25.** Fecerunt et tunicas byssinas opere textili Aaron et filiis ejus, **26.** et mitras cum coronulis suis ex bysso: **27.** feminalia quoque lineæ, byssina; **28.** cingulum vero de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tincto arte plumaria, sicut præcepit Dominus Moysi. **29.** Fecerunt et laminam sacrae venerationis de auro purissimo, scripseruntque in ea opere gemmario, Sanctus Domini; **30.** et strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut præcepit Dominus Moysi. **31.** Perfectum est igitur omne opus tabernaculi et tecti testimonii, feceruntque filii Israel cuncta quæ præcepit Dominus Moysi. **32.** Et obtulerunt tabernaculum et tectum et universam suppellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac bases, **33.** opertorium de pellibus arietum rubricatis, et aliud operimentum de ianthinis pellibus, **34.** velum, arcam, vectes, propitiatorium, **35.** mensam cum vasis suis et propositionis panibus; **36.** candelabrum, lucernas et utensilia earum cum oleo; **37.** altare aureum, et unguentum, et thymiana ex aromatibus, **38.** et tentorium in introitu tabernaculi; **39.** altare æneum, retiaiculum, vectes et vasa ejus omnia, labrum cum basi sua, tentoria atrii, et columnas cum basibus suis; **40.** tentorium in introitu atrii, funiculosque illius et paxillos. Nihil ex vasis defuit, quæ in ministerium tabernaculi, et in tectum fœderis jussa sunt fieri. **41.** Vestes quoque, quibus sacerdotes utuntur in Sanctuario, Aaron scilicet et filii ejus, **42.** obtulerunt filii Israel, sicut præcepit Dominus. **43.** Quæ postquam Moyses cuncta vidit completa, benedixit eis.

Vers. 4. 4. DUASQUE ORAS, — supple fecit. De his oris vide cap. xxviii, vers. 10 (1).

Vers. 29. 29. SCRIPSERUNTQUE IN EA OPERE GEMMARIO (id est in lamina inculpserunt, uti gemmarum inculpserunt solent in sigillis), SANCTUM DOMINI.

Vers. 31. 31. TECTI, — tegumentum ex sagis cilicinis, quod hebraice *ohel* vocatur, de quo cap. xxvi, vers. 7.

Vers. 43. 43. BENEDIXIT EIS, — scilicet Moses filiis Israel, qui tam liberaliter sua obtulerant Domino, et qui tam studiosè operi tabernaculi insudaverant, obediens promptissime voci Domini. Patet ex Hebræo. Non recte ergo Abulensis sic explicat: « Benedixit illis, » scilicet instrumentis tabernaculi, quasi hæc benedictio fuerit eorum consecratio; nam illa non hic, sed postea cap. xl, vers. 9, in tabernaculi erectione per unctionem consecrata sunt.

(1) **Vers. 3.** Apparet in toto hoc capite (in hebræo) verba singularia pluribus mixta, cujus rei causa est, quia plures essent artifices: conf. supra xxvi. Haque sicuti Mosi sermo est singulari numero, vel alii artifices subaudiuntur, vel ab uno horum artificum res fuit elaborata.

Vers. 17-21. In Hebr. est: Et posuerunt duas catenas ex auro super duos annulos ad extremitates rationalis. **18.** Et duas extremitates duarum catenarum posuerunt super duas fundas, et posuerunt filias super partes humeralis

Tropologie, qui in anima sua tabernaculum Dei, per humilitatem, charitatem, orationem aliasque virtutes edificavit, eo completo benedixit ei a Domino, quia gratia et gloria cumulabitur. « Benedictio super caput justi; os autem impiorum operit iniquitas, » inquit Sapiens *Proverb.* cap. xx. Sic benedictus fuit Abraham: « Per me metipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercesti filio tuo unigenito: benedicam tibi, » et benedicantur in semine tuo omnes gentes terræ, » *Gen.* cap. xxii, vers. 16. Hinc *Ezech.* cap. xi, vers. 24: « Benedictio Dei in mercedem justis destinata. » Et cap. xxxix, vers. 27: « Benedictio illius quasi fluvius inundabit, » præsertim in die judicii, cum suis electis dicit: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. »

ephold, e regione anteriori. **19.** Et fecerunt duas annulos ex auro, et posuerunt super duas extremitates rationalis, juxta oram ejus, quæ est ad introitum ephod, intrinsecus. **20.** Et fecerunt duas annulos ex auro, et posuerunt illos super duas partes humeralis ephod infra, » regione anteriori, ad junctionem ejus, supra (prope) vinculum ephod. **21.** Et obligaverunt pectorale per annulos ejus ad annulos ephod, cum vinculo hyacinthino, et maneret super vinculum ephod, et non avelleretur pectorale de super ephod, ut præcepit Jehovah Moysi.

CAPUT QUADRAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses erigit tabernaculum, illudque per omnes partes et membra apte disponit. Secundo, vers. 32, nubes gloriae Domini operit tabernaculum, illique deinceps incumbit.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Mense primo, prima die mensis, eriges tabernaculum testimonii, 3. et pones in eo arcam, demittesque ante illam velum; 4. et illata mensa, pones super eam quae rite praecepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis. 5. et altare aureum in quo adoletur incensum, coram arca testimonii. Tentorium in introitu tabernaculi pones, 6. et ante illud altare holocausti; 7. labrum inter altare et tabernaculum, quod implebis aqua. 8. Circumdabisque atrium tentorii, et ingressum ejus. 9. Et assumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum vasis suis, ut sanctificentur; 10. altare holocausti et omnia vasa ejus, 11. labrum cum basi sua: omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint Sancta sanctorum. 12. Applicabisque Aaron et filios ejus ad fores tabernaculi testimonii, et lotos aqua. 13. indues sanctis vestibus, ut ministrent mihi, et unctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat. 14. Fecitque Moyses omnia quae praeceperat Dominus. 15. Igitur mense primo anni secundi, prima die mensis, collocatum est tabernaculum. 16. Erexitque Moyses illud, et posuit tabulas ac bases et vectes, statuitque columnas, 17. et expandit tectum super tabernaculum cum vasis suis, ut ministrent mihi, sicut Dominus imperaverat. 18. Posuit et testimonium in arca, subditis infra vectibus, et oraculum desuper. 19. Cumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini jussionem. 20. Posuit et mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem extra velum, 21. ordinatis coram propositionis panibus, sicut praeceperat Dominus Moysi. 22. Posuit et candelabrum in tabernaculo testimonii e regione mensae in parte australi, 23. locatis per ordinem lucernis, juxta praeceptum Domini. 24. Posuit et altare aureum sub tecto testimonii contra velum, 25. et adolevit super eo incensum aromatum, sicut jusserat Dominus Moysi. 26. Posuit et tentorium in introitu tabernaculi testimonii, 27. et altare holocausti in vestibulo testimonii, offerens in eo holocaustum, et sacrificia, ut Dominus imperaverat. 28. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonii et altare, implens illud aqua. 29. Laveruntque Moyses et Aaron ac filii ejus manus suas et pedes, 30. cum ingrederentur tectum foederis, et accederent ad altare, sicut praeceperat Dominus Moysi. 31. Erexit et atrium per gyrum tabernaculi, et altaris, ducto in introitu ejus tentorio. Postquam omnia perfecta sunt, 32. operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud. 33. Nec poterat Moyses ingredi tectum foederis, nube operiente omnia, et majestate Domini coruscante, quia cuncta nubes opernerat. 34. Si quando nubes tabernaculum deserbat, proficisciebantur filii Israel per turmas suas: 35. si pendebat desuper, manebant in eodem loco. 36. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, et ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.

1. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN, — hoc eodem primo anno egressus Hebraeorum ex Aegypto, cum adhuc Hebraei morarentur in Sina, cumque jam quasi completa esset fabrica tabernaculi, puta sub finem anni primi, et instante anno secundo. Ita Abulensis.

2. MENSE PRIMO. — Intellige secundi anni sus ex Aegypto, ut patet vers. 15.

ERIGES TABERNACULUM TESTIMONII. — He eriges *miscan ohel*, id est, tabernaculum testimonii: *miscan* enim, id est taberna vocatur infimum auleum picturatum, quod

se habebat *ohel*, id est tentorium, sive sagum e pellibus caprinis.

Allegorice, tabernaculum erectum est, cum corpus Christi in utero B. Virginis efformatum, et post 33 annos rursus a mortuis excitatum est, inquit S. Cyprianus, lib. IV in Joan. cap. XXVIII. Rursus, cum Ecclesia Christi formata et collecta est; vide dicta cap. XXVI, vers. 1.

4. CANDELABRUM STABIT CUM LUCERNIS SUIS. — Pro stabit hebraice est *הָלַחְתָּ* *haleta*, id est ascendere facies, quod Septuaginta et Noster vertunt, *elevabis*, ut stet erectum in altum. Secundo, Chaldaeus et recentiores vertunt, *accendes*; id quoque aptum est, si intelligas, *accendes*, scilicet vespere, juxta id quod praeceptum est cap. XXVII, vers. 11: utrumque enim factum est a Mose; sic et mensa posita est cum suis panibus. Vide Numer. cap. IV, initio.

5. TENTORIUM (ID EST VELUM) IN INTROITU TABERNACULI PONES. — puta ante Sanctum, de quo cap. XXVI, vers. 36: passim enim hic *tentoria* vocantur vela, ut vers. 8, 26, 31.

13. UNCTIO EORUM IN SACERDOTIUM SEMPI-TERNUM PROFICIAT. — q. d. Ista consecratio faciet eos sacerdotes quamdiu vivent: sicut in novo Testamento sacerdotes per characterem Ordinis, quem semel in consecratione acceperunt, permanent sacerdotes in aeternum. Ita Abulensis; unde Septuaginta et Hebraea pro *proficiat*, habent *erit*; Chaldaeus vertit, *unges cum, sanctificabisque illum, ut ministret coram me*.

15. MENSE PRIMO ANNI SECUNDI, PRIMA DIE MENSIS COLLOCATUM EST TABERNACULUM. — Nota: Moses descendit de monte cum tabulis legis die 28 mensis quinti anni primi egressus ex Aegypto, ut ostendi cap. XXXIV, vers. 28; ab illa ergo die usque ad finem anni per septem menses fabricavit Moses tabernaculum cum suis vasis, ita ut initio sequentis anni, puta primo die, erexerit tabernaculum.

Nota secundo: In hac collocatione sive erectione tabernaculi finitur Exodus: unde patet Exodus finire et terminare historiam Hebraeorum in anno secundo, mense primo, egressus eorum ex Aegypto, cum ipsi versarentur in 42 mansionem in Sina, quod fuit anno mundi 2433, a diluvio anno 798.

17. TECTUM. — secundum auleum caprinum, quod hebraice vocatur *ohel*; et super istud stavit tertium tabernaculi operimentum ex strivibus, quod hebraice vocatur *מִשְׁכַּת מִיֶּשֶׁה* *mische* (1).

18. POSUIT ET TESTIMONIUM (ID EST LEGEM, PUTA tabulas legis) IN ARCA.

(1) Significat *הָלַחְתָּ* generatim id, quod קָלָעִים seu קָלָעִים speculum, nempe universas cortinas, quibus constat *הָלַחְתָּ*, et multis cortinis confectum. Nec *הָלַחְתָּ* ideum est ac *tegmentum*, nam subditur, et *posuit te- gumentum tentorii*. Tegebat Tabernaculi tegumentum ipsas cortinas, quia cortina, quibus tentorium constabat, non modo latera vestiebant, sed etiam pro tecto erant inferiore, cui tecto impositae erant arietinae pelles.

24. POSUIT ALTARE AUREUM SUB TECTO TESTIMONII, Vers. 24. — sub tecto continente arcam, in qua erat testimonium, id est lex, sive tabule legis.

CONTRA VELUM. — Gravis hic est questio, ubi nam situm fuerit altare hoc aureum, puta thymiamatis, an intra Sanctum sanctorum, an extra? nam fuisse intra Sanctum sanctorum censet Origenes, hom. 9 in Lev., S. Augustinus, *Quaest. CLXXIII*, et alii, quos sine nomine refert Theophylactus in cap. IX Hebr.; unde S. Augustinus *contra ve- lum* ita accipit, ac si dictum esset, *intra velum*. Et probatur primo ex eo quod cap. XXX, vers. 10, dicitur: «Et deprecabitur Aaron super cornua ejus (altaris thymiamatis) semel per annum in sanguine;» hoc autem videtur accipiendum de Sancto sanctorum: nam in illud semel tantum in anno ingrediebatur pontifex, in Sanctum vero quotidie. Secundo, quia III Reg. cap. VI, vers. 22, dicitur: «Sed et lotum altare oraculi texit auro,» quod non aliud esse potest, quam altare thymiamatis: erat ergo hoc altare oraculi, id est intra oraculum, et Sanctum sanctorum. Tertio, Hebr. cap. IX, vers. 3, Sancta sanctorum dicuntur habuisse aureum thuribulum; hoc autem non videtur aliud esse quam altare thymiamatis: nam Apostolus hujus altaris alio nomine non meminit, cum describit ea quae erant in tabernaculo; nec Moses thuribus istius meminit, quod ab altari thymiamatis distinctum, positum fuerit intra Sanctum sanctorum.

Accedit et ratio: altare enim illud factum erat Quarto, ad thymiamata coram Deo adolendum; ergo ponendum erat intra Sancta sanctorum ante arcam, ubi maxime Deus suam praesentiam exhibebat.

Verum dico cum S. Hieronymo, Theophylacto in Hebr. cap. IX, Beda, lib. III De tabern. cap. XI et XII, S. Thoma, I II, *Quaest. CII*, art. 4, ad 6, Lyrano, Abulensi, Cajetano, Lipomano, Ribera et aliis, altare thymiamatis fuisse extra Sanctum sanctorum, ideoque inter illud et altare hoc medium fuisse velum. Est haec expressa sententia Iosephi, III *Antiqu.* et VIII, cap. II. Probatur primo, ex eo quod cap. XXX, vers. 6, dicitur: «Pones altare contra velum, quod ante arcam pendet,» ubi hebraice est, *coram velo, vel ante velum*, non autem, *intra velum*.

Secundo, quia hoc cap. XI, vers. 4 et 5, ubi ordo Sancta sanctorum describitur, dicitur quod Moses posuit arcam in tabernaculo, et appendit ante eam velum; deinde posuit mensam in tabernaculo, et candelabrum, et altare thymiamatis contra velum: ergo non erat hoc altare post velum, intra Sanctum sanctorum, sed ante, videlicet cum mensa et candelabro.

Tertio, quia, ut cap. XXX, vers. 8, dicitur, quotidie debebat adolere sacerdos incensum in hoc altari; Sanctum vero sanctorum tantum semel in anno ingredi poterat: ergo hoc altare non erat intra Sanctum sanctorum. Unde Levit. cap. XVI, vers. 18, loquens de die expiationis (de qua est

An altare thymiamatis fuerit in Sancto sanctorum? Affirmat Origenes et S. Augustinus. Prima.

Secundo.

Respondeo altare thymiamatis fuisse in Sancta.

Resp. Prima.

cap. xxx, vers. 38, loquitur Moses), quando sacerdos, post ingressum in Sanctum sanctorum, expulsiat altare thymiamatis, sic ait: «Cum autem exierit (Sancto sanctorum) ad altare quod coram Domino est; ergo egredi debebat ex Sancto sanctorum ad altare thymiamatis: non ergo altare hoc erat intra Sanctum sanctorum.»

Quarta. *Quarta*, in Sanctum sanctorum ingredi tantum licebat summo sacerdoti: atqui ad altare incensi ingrediebantur, et apponebant incensum minores etiam sacerdotes, ut patet de Zacharia, *Luc.* xviii, qui cum esset de vice Abia, quæ erat octava sors sacerdotum, *I Paral.* xiv, de qua non erat summus sacerdos, sorte exiit ut poneret incensum. Quod enim dicunt aliqui semel introisse pontificem in Sanctum sanctorum cum effuso sanguine, alias vero sepe introisse, sed eo non effuso, plane repugnat Apostolo *ad Hebr.* ix, 6 et 7, et *Lev.* xvi, 2.

Ad primum Resp. *Ad primum* respondeo, non loqui Dominum de incenso quod adolebatur quotidie, sed de expiatione altaris thymiamatis, quod, ut dixi argumento tertio, semel in anno cum universo tabernaculo, post ingressum in Sanctum sanctorum, a sacerdote expiatur.

Ad secundum Resp. *Ad secundum* respondeo, dici altare oraculi, quia factum erat ad hoc, ut incensum evaporaret versus oraculum: unde et velum, quod interpositum erat inter Sanctum sanctorum, et Sanctum, non pertinebat deorsum ad tectum omnino, sed superne aliqua pars relinquebatur vacua, qua fumus aromatum ingrediebatur oraculum: quamquam et altare oraculi dici possit, quia contiguum erat oraculo, non vero dissitum ab eo, uti erat altare holocaustorum; imo altare hoc thymiamatis plane respondens erat oraculo, soloque velo ab eo dissidebat; clarius id Hebræa insinuant, quæ habent, *altare ad oraculum*, quod Septuaginta vertunt, *altare ante faciem oraculi*.

Ad tertium Resp. *Ad tertium*, interpretes nulli, ut Anselmus, S. Thomas et Lyranus in *ix ad Hebr.*, thuribulum, de quo Apostolus, esse volunt illud, quo pontifex intrans Sanctum sanctorum adolebat incensum; sed S. Augustinus et Origenes, *hom.* 9, hic bene docent thuribulum hoc non aliud fuisse quam altare thymiamatis, idque valide confirmat Abulensis, *Quæst.* vi; nam præter illa quæ argumentum proposuit, si illud thuribulum pontificis intrantis Sanctum sanctorum erat in Sancto sanctorum, ergo ter ut minimum ingrediebatur pontifex Sanctum sanctorum, videlicet *primo*, ut efferret thuribulum; *secundo*, quando cum eo thure et igne impleto redibat, ut adoleret incensum, et suffumigaret in Sancto sanctorum; *tertio*, cum rursus egredendum illi erat ad cineres et ignem exponendum et regradendum ad reponendum thuribulum cum tamen tantum semel illi liceret ingredi Sanctum sanctorum, idque non nisi cum thuribulo et suffitu; nam moriturus aliqui erat pontifex, qui sine his ingrederetur, ut patet *Levit.* cap. xvi, vers. 12 et 13.

Respondeo ergo, thuribulum hoc esse idem cum altari thymiamatis: neque mirum altare thuribulum dici, quia magni thuribuli instar esse alium habebat usum, quam thuribulum, videlicet ut contineret ignem et incensum. Clarius hoc est in Græco *θευαριον*, quo prorsus eodem nomine Josephus altare thymiamatis nominat, *lib. III Antiq.* cap. vii, et *VI Bell.* cap. vi; et si etymon spectes, suffumigatorium sonat: quod tam de thuribulo proprie dicto, quam de altari accipi potest. Simili terminatione *θευαριον* altare dicitur, quasi sacrificatorium.

Ad argumentum respondeo, quod dicit Apostolus Sanctum sanctorum habuisse aureum thuribulum, id est altare thymiamatis, intellige, non intra se, sed extra velum habuisse illud sibi obversum, et ob sui cultum et reverentiam erectum: unde et altare oraculi dicitur, ut dixi in responsione ad secundum. Varii enim sunt habendi modi, ait Aristoteles in *Postprædicamentis*: sic domus habet atrium; flumen habet ripam; templum habet turrim, non utique intra se: vide Riberam, *lib. De Templo*, cap. vii. Erat ergo hoc altare coram velo directe vergens ad propitiatorium, ait Cajetanus, ac consequenter erat in medio latitudinis tabernaculi, ita ut sacerdos super illud incidens thymiana et orans, faciem suam directe haberet ad propitiatorium, intercedente tamen velo, ut sic se quasi Deo obverteret. Vide Vilalpando, pag. 341.

Ad quartum Resp. *Ad quartum* respondeo, erectum esse hoc altare ad adolendum thymiana coram Deo, sed non a Beatis in cælo in clara Dei presentia, qui significabantur Sancto sanctorum; sed ab Ecclesia militante, quæ per Sanctum significabatur: hæc enim per velum in enigmate Deum cognoscit, colit et adorat; unde in Sancto, id est Ecclesia militante, non vero in Sancto sanctorum, id est in cælo, constituendum fuit hoc altare.

31. POSTQUAM OMNIA PERFECTA SUNT, OPERUIT NUBES TABERNACULUM TESTIMONII, ET GLORIA DOMINI IMPLEVIT ILLUD. — «Gloria Domini» vocatur augusta illa nubes, quæ licet esset densa, erat tamen lucida et coruscans, Deique majestatem quasi velabat et significabat. Ita S. Augustinus, *Quæst.* CLXXIII. Sic gloria pro luce, claritate et splendore sepe accipitur, ut *Exodi* cap. xxiv, vers. 17, et cap. xxxiii, vers. 18 et 22; *Levit.* cap. ix, vers. 23; *Num.* cap. iv, vers. 10; *III Reg.* cap. viii, vers. 14; *Ecclesiastici* cap. xlv, vers. 3; *Ezech.* cap. xliv, vers. 4.

33. NEC POTERAT MOYSES INGRESSE TECTUM FOEDERIS. — tum ob reverentiam majestatis Domini, inquit Cajetanus, tum quia nubes illa densa omnia operiebat, ita ut Moses videre non posset (1).

(1) Collato hoc loco cum *Exod.* xxiv, 18, ubi Moses dicitur ingressus medium nebule ascendisse in montem, ait R. Manasse, Mosen ibi id fecisse jubente Domino vers. 18, hic autem *Exod.* xl, 33, idem in se recipere fuisse revo-

Simile accidit in dedicatione templi, *III Reg.* cap. viii, vers. 14. Idque prima tantum vice factum est, cum dedicaretur tabernaculum; nam alias illud ingressus est Moses.

Allegoricam causam dat S. Augustinus et Rabanus. Moses enim Iudeorum personam gerebat, quibus gloria Domini, quæ in tabernaculo est, id est gratia Christi quæ in Ecclesia est, tanquam nubes opponitur, ut eam non intelligant, non credant, ac proinde nec capiant, nec in eam intrent.

34. PROFICISCEBANTUR FILII ISRAEL PER TURMAS SUAS. — Hebraice per *profectiones suas*, quibus scilicet turmatim sive per turmas proficisciebantur.

SI QUANDO NUBES TABERNACULUM DESEREBAT, PROFICISCEBANTUR FILII ISRAEL. — Hebraice est, *si quando nubes ascendebat, et elevabatur supra tabernaculum*: tum enim ipsa nubes, puta columba

rum. Quæ tamen explicatio Hartmanno minime probatur. Vera hujus discrepantia ratio, ait, est hæc: In priori casu, *Exod.* xxiv, 18, Deus invisibiliter nubem quam circumtegebatur, censetur inhabitare, ideoque non coram et in conspectu, sed e longinquo tantum præsens adesse; dum e contra in posteriori casu gloria Domini, certo loco circumsepta, ita tabernaculum replerat, ut ex eo quasi sanctissima sede mortales omnes merito arcerentur, *Historisch-Krit. Forschungen*, etc., p. 236.

nubis, prima iter inibat, illudque Hebræis præibat, ut ipsi eodem sequerentur, de quo plura *Num.* cap. ix.

Mystice, columna hæc dux viæ, non in Chanaan, sed in cælum, est fides, gratia et illuminatio Spiritus Sancti: hæc fixe intueamur, hæc studiose nocte et die sequamur, ut ea nos illustres in cæleste et æternum Dei regnum deducat. Zeuxis celebris pictor, rogatus cur tam morose et exacte suas imagines quaquaversum depingeret, respondit: Pingo æternitatem. Et nos ergo studiose et exacte per omnia vitam nostram depingamus. Pinge, imo vive, Deo, vive cælo, vive ÆTERNITATI.

O stupor, o amentia, o insaniam filiorum Adæ! Ad æternorum infinitorumque honorum possessionem conditi estis: ut quid vos tanto affectu ad fugaces vanissimasque reculas abjicitis? Deus vos cæli hæredes, æternitatis possessores scripsit: quid tam avidè terram, temporanea et caduca affectatis? Sapite, sapite, **VIVITE ÆTERNITATI.**

Vos, o præcones verbi Dei, satores, inquam, æternitatis, clamate, quasi tuba exaltate vocem, vocate omnes ad æternitatem, insonate cum Christo: Penitentiam agite, appropinquate ÆTERNITAS, et vita æterna: ut quid diligitis vanitatem? **VIVITE ÆTERNITATI.**